

ZIBELKA NA SLOVENSKEM

Marija Jagodić-Makarović

Studiju zibelk¹ ni bila pri nas do sedaj posvečena večja pozornost, čeprav so bile zibelke do nedavnega pomemben kos kmečke opreme. Nasprotno pa zasledimo v tuji literaturi precej člankov in razprav, napisanih o zibelkah, vendar te obdelave pri proučevanju našega gradiva skorajda ne prihajajo v poštev, ker so bodisi preveč lokalne in pa preveč specialne². Pogosto opazimo tudi, da se avtorji vprašanja zibelke celo pri monografijah o kmečkem pohištvu ali notranji opremi le površno dotaknejo in se često zadovoljujejo le z omembo zibelke.³

Vsekakor pa zasluži tudi zibelka na Slovenskem, ne samo kot del kmečkega pohištvenega inventarja, ampak tudi kot zelo pogosten simbol za napoved rojstva,⁴ da jo posebej obravnavamo. Zaradi pomanjkanja gradiva z nekaterih območij smo se omejili le bolj na pregled kot na sistematično obdelavo, v zavesti, da bi bilo potrebno za nadrobnejše opise in krajevne opredelitve razširjenosti posameznih oblik pregledati še marsikatero območje. Vse domneve smo skušali podpreti z ustreznim gradivom, ki pa je prav tako večidel pomanjkljivo.

*

Zbirka zibelk v Etnografskem muzeju v Ljubljani, ki so v glavnem osnova za pričujoči članek, je zelo številna, saj šteje štirideset primerkov. Obravnavane zibelke so bile nabavljene za muzej skoraj vse pred letom 1945 ali pridobljene po osvoboditvi z zbirko Federalnega zbirnega centra. Nepopolni inventarni podatki so nam zelo otežkočali raziskovalno delo. Pri inventariziranih predmetih je zelo pogosto, da je signatura edini podatek poleg navedenega dneva nabave. Tako ima Etnografski muzej v Ljubljani krajevno opredeljenih po inventarnih podatkih le sedem zibelk in dvojje nečk z Gorenjskega⁵, ostale zibelke

¹ Pod skupnim naslovom Zibelka na Slovenskem obravnavam vse priprave za ležanje in prenašanje otrok, torej tudi otroška korita-nečke.

² Primerjaj literaturo v delu: Kaj Birket-Smith, Geschichte der Kultur, Zürich 1946, str. 613 in R. Wildhaber, Bibl. Intern. 1954, str. 466; 1950, str. 482.

³ J. M. Ritz, Alte bemalte Bauernmöbel, München, s. a.

⁴ Zibelka nastopa kot simbol bližnjega poroda ali rojstva najpogosteje v ljudski pesmi, pa tudi v vsakdanjem govoru.

⁵ Pri navedenih inventarnih številkah so napisane naslednje krajevne oznake: inv. št. 2044 Gorenjsko in inv. št. 3254 isto; inv. št. 6283 Suha pri Skofji Loki; inv. št. 11122 Hoste pri Skofji Loki; inv. št. 11296 Kranjska gora in inv. št. 11518 isto; nečke inv. št. 7247 in 7357 Podkoren.

pa uvrščamo domnevno med gorenjske glede na slikarijo in obliko ter na osnovi seznama, po katerem je prof. Oton Grebenc med okupacijo zbral z ostalim pohištvom tudi precej zibk v kranjskogorsko-rateškem okolišu⁶. Primorska je zastopana z dvema zibelkama, Notranjska pa z enim primerkom nečk in Štajerska z eno zibelko⁷. Že ta pregled nam pove, da z Dolenjskega, Prekmurja in Bele krajine nimamo nobene zibke in da tudi z drugimi, tako s Štajerskega kot s Primorskega, nismo preveč založeni. Zato smo se morali pri raziskovanju le-teh nasloniti tudi na gradivo iz drugih muzejev.

Osnova članku bodo torej zibelke in otroška korita-nečke iz Etnografskega muzeja v Ljubljani, Pokrajinskega muzeja v Mariboru⁸ in Belokranjskega muzeja v Metliki⁹; dalje zapiski in slikovno gradivo s terenskih raziskovanj EM,¹⁰ zapuščinski zapisniki v arhivih, kolikor so ti že publicirani,¹¹ omembe v ljudskih pesmih ter deloma slikovno gradivo z votivnih podob in panjskih končnic.

1. Splošno o pripravah za prenašanje in ležanje otrok

Različne priprave za prenašanje in ležanje otrok so bile verjetno v rabi že precej pred raznovrstnim pohištvom, ko je skušal človek popolnoma nagonsko zavarovati svoj podmladek. Če le bežno pregle- damo podobne pojave pri posameznih ljudstvih na svetu, ugotovimo, da rabijo določeni načini oziroma oblike za prenašanje ali za spanje in ležanje otrok, včasih pa tudi za oboje hkrati. Tako bomo v prvi skupini srečali eskimsko kapuco, cigansko malho in njima sorodno indijansko hrbtno zibko, v drugi pa koritasto oblikovane posode iz lesa, kovine in pletiva, to je nečke in zibke.¹²

Ker prva skupina ustreza nižji kulturni stopnji, predvsem pa dru- gačnemu, navadno nomadskemu ali polnomadskemu načinu življenja,

⁶ Boris Orel, Etnografski muzej v Ljubljani, njega delo, problemi in naloge, Slovenski etnograf I, Ljubljana 1948, str. 115.

⁷ Primorska: inv. št. 7000 Goriška brda-Višnjevik, inv. št. 7218 Cerkljansko-Podlanišče; Notranjska: inv. št. 7707 Nadlesk pri Starem trgu; Štajerska: inv. št. 6758 Haloze.

⁸ Za terensko in muzejsko gradivo Pokrajinskega muzeja v Mariboru se tudi na tem mestu zahvaljujem kustosinji Tončici Urbasovi.

⁹ Za obširno in izčrpno poročilo o belokranjskih zibkah velja tudi danes zahvala tovarišu ravnatelju Jožetu Dularju.

¹⁰ Vse zapiske z raziskanih terenov EM v Ljubljani, lastne zapiske kot tudi slikovno gradivo mi je ljubeznivo odstopila kolegica Fanči Sarfova. Hvala!

¹¹ Z uporabo arhivov si navadno zelo malo opomoremo, ker jih je prvič še zelo malo objavljenih, drugič in tretjič pa so to zapuščinski zapisniki pre- možnejših kmetov svobodnikov in preko same besedne omembe nikdar ne posežejo.

¹² Primerjaj navedbe v delu Kaj Birket-Smith, Geschichte der Kultur, Zürich 1946, na ustreznih mestih in druge etnološke priročnike.

domnevamo, da je bil tak način prenašanja otrok nadvse običajen tudi pri nas v času rodovnih in plemenskih preseljevanj. Za primer naj navedemo naše cigane in Cincarje, živeče v transimansi, ki še vedno prenašajo otroke na hrbtu v malhah ali primernih lesenih pripravah.

Razvoj različnih izdelovalnih tehnik, predvsem pa drug, ustaljen način življenja je posredoval nove oblike za spanje in prenašanje otrok. Ne bomo zanikali, da je bilo prvotno ležišče na tleh poleg matere za otroka najprikladnejše mesto. Navsezadnje pa je vsaka primerna vdolbina pregrnjena s kožo, travo, slamo ali listjem uspešno rabila za otrokovo ležišče in po drugi strani narekovala podobno izoblikovanje v lesu ali pletivu. Verjetno so še pred pojavitvijo spanju in ležanju namenjenega inventarja začeli uporabljati za ležišče otrok iz lesa izdolbene kadunje ali nečke, kot danes imenujemo tako oblikovane posode. In tako so se nečke za spanje, ležanje in kopanje otrok razširile po vsem slovenskem ozemlju in se kot take ohranile v nekaterih okoliših do danes. V določenem času dobijo nečke še drugo funkcijo, kot obredne nečke, ko začnejo v njih nositi otroke h krstu in jih v ta namen tudi primerno okrase ali vsaj zaznamujejo.

Predvsem na območju alpske in obmejnih kultur se nečke skoraj popolnoma umaknejo zibelki, na ostalem slovenskem ozemlju pa le posamezno. Zibelka je izpričana v arhivalnih virih v 18. stoletju¹³, po letnicah, ki so ohranjene na zibelkah, pa šele v 19. stoletju.

Z oddelitvijo kolarske obrti od mizarske se že v našem stoletju pojavi predvsem na Štajerskem in v Beli krajini preprost otroški voziček, izrazito kolarski izdelek, v katerem otrok leži in ga prevažajo v njem na polje. Pletene košare na kolesih, posteljice in vozički pa so se iz večjih mestnih središč razširili skoraj povsod tudi že na podeželje.

2. Nečke

Z izrazi nečke, *něčke*, *ənčké náčke*, *níčke*, *níške*, *jénčke*, *meštjé* in *kadunje*, *kaduje*, *kodunja*, *kadunjke*, *krnica*, *krnička*, *kopaja* označujejo v Sloveniji iz lesa izdolbene in iztesane posode, pravokotne oblike. Čeprav se izrazi krajevno precej prepletajo, lahko posplošimo, da srečamo besedi nečke sorodne izraze na Gorenjskem, Notranjskem, v Beli krajini in na Dolenjskem.¹⁴ V Prekmurju pa uporabljajo besedi *kadunje* in *krnička*. Poimenovanja, ki so v rabi na Štajerskem, so tudi v geomorfologiji pojem za koritasto vdolbino na zemeljskem površju.¹⁵

¹³ Angelos Baš, Hišna oprema svobodnikov na Kranjskem v 17. in 18. stoletju, SE VI-VII, 1954, str. 123 ss. Seveda pa gre tu za opremo premožnejših kmetov, ki so se vsaj deloma zgledovali po meščanski.

¹⁴ Večji del teh izrazov zasledimo v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju pod geslom na ustreznih straneh z navedbo kraja.

¹⁵ Kadunja, geomorfološka oznaka za podobno oblikovano dno na Krasu.

Podolgovato leseno korito, v katerem kmetje še danes shranjujejo poljske pridelke in prenašajo razna bremena, so začeli verjetno že zelo zgodaj uporabljati tudi za ležišča in prenašanje otrok. Vsaj na začetku se obe posodi na zunan prav gotovo nič ne ločita med seboj. Ko pa se zbudi človekov smisel za okraševanje pohištva in drugih uporabnih ter krasilnih predmetov, vzame človek v roke tudi nečke in jih primerno okraši ter s tem oddeli od nečk za vsakdanjo rabo, predvsem od onih za prenašanje bremen (sl. 1—4 na str. 13). Praviloma uporabljajo okrašene nečke samo za spanje, kopanje in prenašanje otrok h krstu in celo k zdravniku¹⁶ ter ponekod kot posodo za mesenje testa.¹⁷ Seveda so pa tudi izjeme, kjer uporabljajo iste nečke za prenašanje otrok in za prenašanje bremen, kot poroča v svojem delu v odstavku o Dolenjcih zgodovinar Hacquet.¹⁸ Otroške nečke se od uporabnih, mesilnih, ki so bile tudi okrašene, razločujejo po tem, da imajo navadno na sredini ali ob straneh vrezano znamenje križa ali pa inicialke imena IHS in tik pod robom tri do štiri cveke, *knofe*, za prevezovanje traku. Ko le-te odrabijo, jih domačini bodisi posojajo vaščanom, ali pa jih začno uporabljati za vsakdanjo rabo.

*

Izdelovanje nečk je bilo dolgo časa predmet domače delavnosti, o tem ni dvoma. Še danes lahko tu in tam zasledimo doma izdelane koritaste posode, iztesane in izdobljene iz primernega debla ali ploha, navadno bukovega. Pogosta so pojasnila v štajerskem in prekmurskem ljudskem izročilu, da so kadunje izdelovali in nosili po vaseh cigani. Po Dolenjskem, in verjetno tudi drugod, so jih Kočevarji, ki so jih obenem tudi izdelovali, prodajali z besedami: *kupite, kupite, pisan kaduj*.¹⁹ Tako piše Janko Trošt,²⁰ da so Kočevarji nečke na plamenu obžgali in ožgano plast ostrgali, da bi les ne pokal. Po zunanji strani pa so vanje vrezavali razne krožne okraske, zvezde in črte.

Koliko so torej okrašene nečke v zbirkah posameznih muzejev domač, ciganski ali kočevski izdelek, bomo zaradi pomanjkanja gradiva težko dognali. Zato postavimo domnevno rešitev: naši kmetje so navsezadnje lahko tudi kupovali okrašene nečke, na katerih so se izdelovalci že iz kupčijskih razlogov skušali prilagoditi krasilnemu okusu našega človeka, po drugi strani pa je, kar z gotovostjo lahko

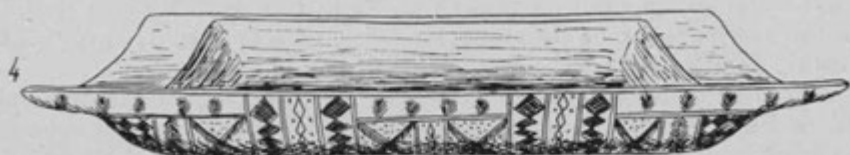
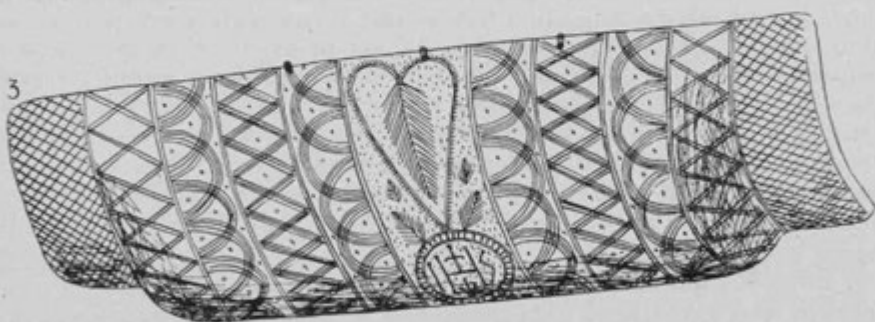
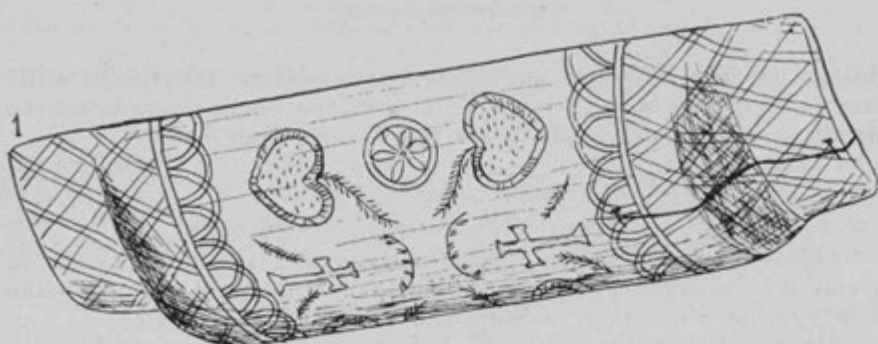
¹⁶ V >sešniclanih< nečkah so nosili otroke tudi k zdravniku v Metliko. Francu Petricu iz Trnovca pri Metliki, roj. 1897, je povedala njegova mati, da so ga nesli h krstu v Metliko v nečkah.

¹⁷ Janko Trošt, Ribniška suha roba v lesni domači obrti, SE III-IV, 1951, str. 58.

¹⁸ B. Hacquet, Abbildung und Beschreibung der südwest und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven, Leipzig 1801, str. 72.

¹⁹ Po ustnem izročilu ravnatelja Borisa Orla.

²⁰ Janko Trošt, o. c., str. 58.

Okrašene nečke za ležanje in nošenje otrok h krstu: Sl. 1. Nečke s križem (Male Lipljene); 2. krstna posteljica (Sleme nad Selnico ob Dravi); 3. nečke z napisom IHS (Nadlesk pri Starem trgu); 4. notranjščina nečk

Risba: Sibila Nekrep

trdimo, že prav duhovna potreba po umetniškem izživljanju silila kmeta, da je tudi sam vzel v roke neokrašeno korito in ga primerno okrasil, o čemer priča otipljiva »slovenska« ornamentika.

*

Okrašene nečke poznajo po vsej Sloveniji, izvzet je kraški in istrski del Primorske. Klasična območja uporabe nečk so nedvomno Bela krajina, Prekmurje s Štajersko, v veliko manjši meri pa Gorenjska z Dolenjsko in Notranjsko. Krajevno opredeljene zbirke nečk v posameznih muzejih in ljudsko izročilo nam to v polni meri potrjujejo.

Za vse okrašene nečke je značilna geometrična ornamentika (sl. 1 do 4 na str. 15). Okraski so izpraskani z nožem ali pa vrezani z dletom in železnim mizarskim šestilom (okrogli in na pol okrogli liki). Površina nečk, čeprav polkrožna, je vedno ploskovno pojmovana. Njenega okraševanja se loti rezbar z enako tehniko, slogom in razporeditvijo ornamenta, kot jo lahko opazimo na podobno ornamentiranih prekmurskih in štajerskih skrinjah z ravnim in strešnim pokrovom. Razlika je le v tem, da se je ornament vsaj na najlepših primerkih še veliko bolj razvil in skoraj slikarsko izpopolnil (sl. 2 na str. 15). Na osnovi inventarnih podatkov datiramo tako okrašene nečke v konec 18. stoletja.²¹ Okraševalec je najprej razdelil ploskev po širini na enaka polja in se je vedno držal lihih števil: tri, pet in sedem. Najpogostejša je razdelitev v tri polja, od katerih se potem spet vsako razdeli na pet ali sedem kvadratnih ali pravokotnih manjših polj, ločenih med seboj z vmesnimi bordurami. Razporeditev celotnih okrasov je orientirana na sredino, ki je v tem primeru vedno drugače ornamentirana kot obe enaki polovici na levi in desni strani ter ima na sredi vrezano značilno krstno znamenje, križ ali IHS (sl. 1—3 na str. 15). Porazdelitev in ornamentacija posameznih polj je praviloma strogo simetrična, čeprav nastopajo tudi izjeme, kot to lepo vidimo na okrašenih nečkah od Sv. Jurija ob Sevnici,²² kjer je zaradi drugačne rabe okraševalec tudi izpustil znamenje križa ali IHS na sredi srednjega polja.

Poleg te ploskovno omejene krasitve nastopa na nekaterih primerkih sicer simetrična, toda ploskovno neomejena razporeditev okrasov; to lahko opazimo na nečkah iz Malih Lipljen,²³ kjer je sredina skoraj neizpolnjena in sta malteška križa vrezana približno na vsaki spodnji polovici (sl. 1 na str. 15).

Okraski na nečkah so izvedeni v najrazličnejših geometričnih lini-
jah in likih, prav tako so popolnoma geometrično, ustrezno tehniki,

²¹ Iz zbirk Pokrajinskega muzeja v Mariboru.

²² Iz zbirk Pokrajinskega muzeja v Mariboru.

²³ Slikovni arhiv Etnografskega muzeja v Ljubljani.

podani posamezni rastlinski motivi (listi, vejice, rozete) in predmetne ponazoritve (srce, križ).

Če trdimo, da se je geometrični ornament najpopolneje in najbolj dosledno razvil na vzhodu, potem so nam okrašene nečke s Štajerskega (sl. 2 na str. 13) na poti splošnoslovenskega geometričnega ornamentalnega razvoja najlepše potrdilo. Za ilustracijo navajamo bogato okrašeno krstno posteljico iz Slemen nad Selnico ob Dravi iz konca 18. stoletja.

Okrašenim nečkam z vzhoda postavimo ob stran one z zahoda, določeneje z Gorenjskega in Notranjskega, kjer je ta krasilnost očitno enostavnejša in fantazijsko manj zavzeta ter občutena. Medtem ko pojmujejo na vzhodu površino nečk kot ploskev, ki jo je treba popolnoma izpolniti in ji dati svetločrne barvne efekte z redkejšimi in gostejšimi okraski, pojmujejo na zahodu njeno okraševanje bolj ohlapno in površno. Baročni vtis vzhodnjaške krasilnosti se tu izgublja in postaja »secesijski«, čeprav je še vedno zdrav, naturalističen in pogojen v domačem umetniškem občutju. Nečki iz Podkorena, Mengša, Malih Lipljen in okolice Starega trga nam to dovolj jasno izpričujejo (sl. 1, 3 na str. 13).²⁴

Kot izjemo, ki pa navsezadnje potrjuje pravilo, bomo navedli nečke iz zbirke EM v Ljubljani pod inventarno številko 7247 z oznako »otročka zibel iz Podkorena«, ki je ornamentalno skoraj popolnoma enaka z ono iz štajerskega Slemena. Domneva, da imamo opraviti z istim izdelovalcem, se mi zdi kar upravičena.

*

V okrašenih (seveda pa tudi v neokrašenih) otroških koritih so torej ležali še čisto majhni otroci, dojenčki, čemur ustreza tudi velikost teh korit 71 do 78 centimetrov po dolžini in 32 do 42 centimetrov na širino. Čez dan so bile nečke na postelji, ponoči pa zraven postelje ali pri peči in obratno. Deset do petnajst centimetrov široka podaljška na ožjih straneh, iztesana iz istega kosa lesa v višini zgornje površine nečk, rabita za oprijemanje pri prenašanju in za namestitev noge pri zibanju. Tipični za obredne, krstne nečke so 3 do 4 leseni eveki, knofki, vdeleni pod obema robovoma daljših stranic, na katere pritrdijo trak za prevezovanje pregrinjaleca, tančice (Stari trg pri Ložu) ali izvezenih povojev (Bela krajina). V preteklih časih²⁵ so nečke ali zibke po vrhu vezali z rdečimi trakovi. Z njimi so odganjali od otroka zle duhove in uroke, če so se mu ti skušali približati na poti h krstu. Z nošnjem otroka v nečkah gojijo Belokranjci primerne želje: dete v nečkah naj bi bilo vse življenje dobro kot kruh in vse življenje naj bi mu ga ne manjkalo.

²⁴ Iz zbirke EM inv. št. 7707, muzejska zbirka Mengeš inv. št. 5; slikovno gradivo EM inv. št. 1/134; inv. št. 7707.

²⁵ Boris Orel, Slovenski ljudski običaji, Narodopisje Slovencev I, 1944, str. 270–271.

Glede načina prenašanja otrok h krstu so zelo pogostni podatki v ljudskem izročilu, da so nosili otroke h krstu v nečkah bodisi na rokah ali na glavi.²⁶ Omembe, da je od krstnega popitka ali botrinje okajeni botri padel otrok sam ali pa z nečkami vred na tla, so prav tako česte. Resničnost ljudskega izročila bomo podprli z več ko poldrugo stoletje starim pisanim poročilom B. Hacqueta,²⁷ kjer omenja, da nosijo gorski prebivalci Dolenjske otroke h krstu v nečkah in da se pri vračanju od krsta pogosto pripeti, da pijani botri pade otrok z glave ali pa da ga celo izgubi.

*

Z začetkom rabe krstne otroške vrečice, pindekclčka,²⁸ v drugi polovici 19. stoletja, pa izgubijo nečke, ponekod prej drugod pozneje, svojo obredno funkcijo in nekoliko kasneje, predvsem na severozahodnem območju, tudi vlogo otroškega ležišča in kopalne kadi. Drugače je na jugovzhodnem območju, kjer še tu in tam, zlasti v Prekmurju, na Štajerskem in v Beli krajini, uporabljajo nečke za umivanje in še vedno za ležišče otrok. Mnogostranska uporabnost nečk jim je tam podaljšala življenje.

3. Zibelka

Izraz zibelka je znan za to vrsto pohištva na vsem slovenskem etničnem ozemlju. Pri nadrobnejšem pregledu ostalih slovanskih jezikov ugotovimo, da poznajo besedo zibka v raznih podobnih korenskih glagolskih in samostalniških izpeljankah edino Ukrajinci in Belorusi.²⁹

V slovenskem ljudskem besednem zakladu zelo redko srečamo besede, ki ne bi imele ustreznih sinonimov. Beseda zibelka je izjema, saj celo v dialektih poznajo le nekoliko variirano poimenovanje, toda niti enega sinonima. Tako imenujejo Gorenjci in Dolenjci zibelko *zibka* in *zibu* ter *zbela* (Bohinj). Deli, ki sestavljajo zibelko, so tu *stranice*, *končnice*, *dnā*, *tečaji* ali *točaji* (Bohinj). Na Primorskem poznajo izraz *ziba* (Brda), *zibu* (Brkini, Vipava, Cerkljansko) in *zbēla* (Brkini). Zibelka ima dve *stranici*, *skunčnika* in na njiju pritrjen *roč* (Cerkljansko) ali *uócn* (Bohinj) ter *knofe* in *cveke*. Prednjo končnico imenujejo v Brkinih *čelo*, nihalna podstavka, kotača, pa sta tu *tečaja*, in zibel *teče na tečajih*. Štajerci in Prekmurci pravijo *zibka* in *zibāl*, enako Belokranjci.

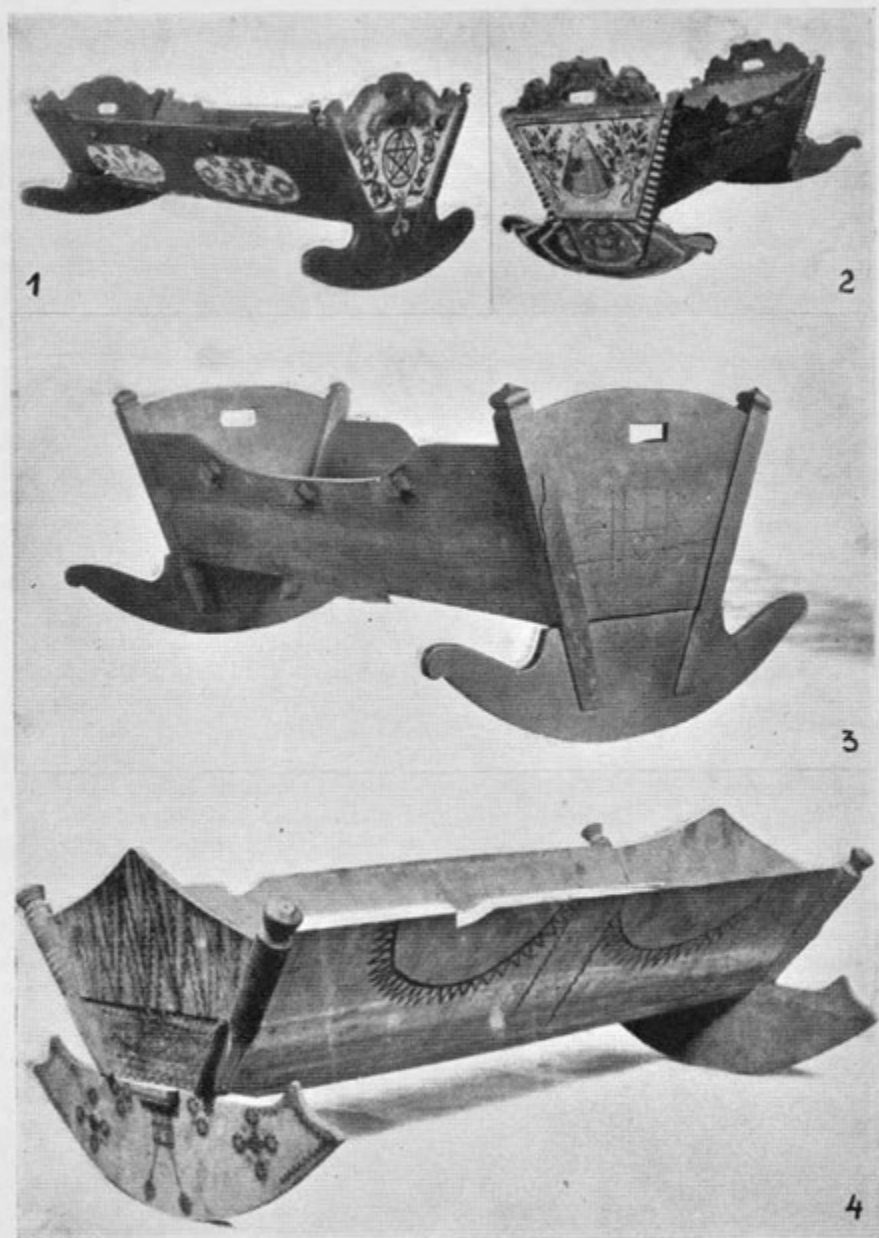
Da je beseda zibelka v zelo malo spremenjeni narečni izgovorjavi splošno razširjena in kot taka znana, pa nam najbolj jasno izpričujejo

²⁶ Terensko gradivo EM v Ljubljani.

²⁷ B. Hacquet, o. c., str. 72. Za opozorilo se zahvaljujem tovarišu Jerneju Šušteršiču.

²⁸ Iz nemškega, das Einbinddeckerl.

²⁹ Max Vasmer I, Russisches etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1953, str. 464.

Zibelke: Sl. 1. Poslikana zibelka z moro (Kranjska gora z okolico); 2. zibelka z romarsko Marijo (Kranjska gora); 3. neposlikana zibelka z vrezanim IHS (Dolenjsko?); 4. kočevska zibelka »na pipce« (Koprivnik)

ljudske pesmi, v katerih se zibelka kot simbol za zanositev ali otrokovo rojstvo, porod, neštetokrat omenja. Tako se v pesmih, ki so označene kot »kranjske«, uporablja naziv *zibelka* in *zibka*,³⁰ v gorenjskih *zibelka*, *zibka*, *zibika*,³¹ v štajerskih *zibelka*, *zibka*, in *zibika*, *ziba*, *ziboka* in *zibel*,³² v koroških *zibka*, *zibca*, *zibika*,³³ v belokranjskih *zibelka*,³⁴ v dolenjskih *zibka*,³⁵ in primorskih *zibka* ter *zibca*.³⁶ Seveda pa moramo takoj dodati, da je ljudska pesem glede izrazov malo avtentična, ker se pesem prenaša iz kraja v kraj in podredi rimi. V glavnem nam omemba zibelke v najrazličnejših variantah ljudske pesmi rabi za podkrepitev gornjih izvajanj, da je izraz zibelka na Slovenskem splošno znan.

Z izrazom zibelka in zibatj pa še danes napovedujemo v vsakdanjem govoru v mestu ali na deželi v primernem stavku zanositev in otrokovo rojstvo. Kot smo že zapisali, nastopata obe besedi najpogosteje kot simbol v ljudski pesmi. Bodoča mati, dekle ali njen fant, pa tudi nevesta često omenjajo z njim že izvršeno zanositev ali otrokovo rojstvo.³⁷ V podobnih pesmih, ki jih poje nezakonska mati, je zibelka navadno prisposoda že izvršenega rojstva, obenem pa daje jasno predstavo o nekdanjem krivičnem družbenem odnosu do nezakonskih mater.³⁸

Prastaro in geografsko močno razširjeno verovanje o zanositvi po vodi (azijski kulturni krog) je verjetno pustilo sled v koroški varianti pesmi iz Podjune, kjer poje dekle: *je voda pritekla, je zibko prinesla*.³⁹ Za potrdilo naj navedemo, da še danes pri nas ljudje otrokom odgovarjajo na njihovo vprašanje, od kod so jim prinesli bratca ali sestrico, da iz vode.⁴⁰

V isti pesmi imamo verjetno opraviti tudi z edino omembo spláva, abortusa, prav tako simbolično izraženo kot sledi: *spet voda odtekla, spet zibko odnesla, zdaj je spet lušno, ko sem od zibike fraj*.

Vsebinsko zelo zanimiva je dalje kranjska varianta pesmi, v kateri fant izraža dekletovo pripadnost njemu z besedami: *so te mamca oblubili, si v zibki še bla*.⁴¹ Nedvoumno je v njej ohranjen spomin na nekdanjo zakonsko pravico, ki so jo imeli starši, da so o otrokovi bodočnosti ukrepali sami. Kakršnekoli trditve, da se je to dogajalo pri nas

³⁰ Glej K. Štrekelj, SNP I—IV, 1895—1925, št. 73, 2015, 2169, 2180, 4762, 5432, in pesmi iz navedenih ciklov.

³¹ Idem, št. 1750, 2011, 2018, 2398, 4765.

³² Idem, št. 549, 585, 2281, 2282, 2320, 2324, 2373, 2376, 4766, 7085.

³³ Idem, št. 523, 568, 1991, 2025, 2371, 7278.

³⁴ Idem, št. 1716.

³⁵ Idem, št. 2012, 2371.

³⁶ Idem, št. 560 itd., št. 1793.

³⁷ Idem, št. 2169, 5432 itd.

³⁸ Idem, št. 2371, 2012.

³⁹ Idem, št. 1991.

⁴⁰ M. Jagodic, Narodopisna podoba Mengša in okolice, Mengeš 1958, str. 124.

⁴¹ K. Štrekelj, o. c., 2180.

že v prvih letih po otrokovem rojstvu, podobno kakor pri južnih Slovanih, pa bi bile vsekakor prézgodnje, ker v tej smeri pri nas še ni bila izvedena nobena raziskava.

*

Prvotna kmečka zibelka je bila nedvomno še zelo podobna nečkam, to je izdolbenemu ali iztesanemu koritu. Saj je za »nove izume nadarjenemu človeku« lahko že zelo zgodaj prišlo na misel, da je na vsako stran nečk spodaj pritržil nihalno ploskev. S tem je dosegel dvoje: otroka je nekoliko privzdignil od tal in ga tako obvaroval pred mrčesom, po drugi strani pa si je olajšal zibanje. Trditev, da so s kotači od tal vzdignjene nečke »prototip« zibelke, bomo podkrepili z ilustracijo, ki nam jo je posredoval Hacquet v začetku 19. stoletja, torej v času, ko je že nastopila svojo pot zibelka, kot si jo predstavljamo danes. Na sliki, ki sicer predočuje ženo iz sosednje pokrajine, Morlakinjo, dovolj jasno vidimo, da je zibelka, ki jo nosi žena na glavi, sestavljena iz dveh delov: iz okrašenega otroškega korita in nihalnih tečajev.⁴² Vsekakor pa se je kmet pri oblikovanju zibelke zgledoval tudi po višjem meščanskem stilnem pohištvu. Tako »meščansko« zibelko nam prikazujejo upodobitve na votivnih podobah že zelo zgodaj. Za primer navajamo votivno podobo z letnico 1666, kjer žena, oblečena v srednjeevropsko meščansko nošo tedanjega časa, prosi za otroka, ležečega v baročno oblikovani zibelki.⁴³

Medtem ko obdrži meščanska zibelka neposredno zvezo s tedanjo baročno umetnostjo, se preprosta kmetova zibelka izpodbujena po oblikovni strani z višjim slogom, razvije predvsem v alpskem območju v krasilno pisano in svetlo zibelko, ki odseva vso poezijo mladega življenja, položnega vanjo. Če gledamo dalje, opazimo v tem načinu poslikovanja nedvomne zveze z ostalim alpskim prostorom, kar jasno predočujejo primerjave z avstrijskimi in nemškimi kmečkimi zibelkami.⁴⁴

Naš kmet pa je v samosvojem načinu poslikovanja tudi to pot dokazal vso krasilno sposobnost, izhajajočo iz njegovega umetniškega in čustvenega občutja.

Zibelka se je tako začela razširjati po vsej Sloveniji in se je ustalila ponekod bolj drugje manj. Tudi časovno opazimo velike razlike. Medtem ko se Gorenjska in Dolenjska — kar lahko ugotovimo na osnovi arhivov in datiranih primerkov v muzeju — seznanita z njo že v 18. ali vsaj v začetku 19. stoletja,⁴⁵ je v drugih pokrajinah nekoliko drugače, kolikor moremo to dognati po ljudskem izročilu.

⁴² B. Hacquet, o. c., akvarel pred tretjim delom na str. 94. Podatek velja sicer za Morlake, upam pa, da ni prevelik krajevni skok, če primeru uporabim tudi za naše kraje.

⁴³ Iz zbirke EM, inv. št. 5047.

⁴⁴ M. Ritz, *Alte bemalte Bauernmöbel*, München, sl. pril. XII.

⁴⁵ Angelos Baš, o. c., str. 123.

Za prekmurske Slovence nam je najlepši dokaz primerjanje Csaplovicsevega in Belosicsevega orisa prekmurske hiše. Tako prvi v svojem opisu kmečke notranjosti iz začetka 19. stoletja⁴⁶ zibelke sploh še ne omenja, nasprotno pa navaja Belosics konec 19. stoletja pri prav tako nadrobnem opisu pohištvenega inventarja že tudi zibelko.⁴⁷ Če s tem v zvezi pretrsemo še ljudsko izročilo, so si vsa poročila edina v tem, da je zibelka v Prekmurju in na Štajerskem pred približno sto leti začela nadomeščati otroško korito, čeprav ga ni nikdar popolnoma nadomestila, kar lahko prav tako povzamemo iz ljudskega izročila.

Približno v istem času se pojavi zibelka tudi v Beli krajini, kjer pa so jih za razliko z Gorenjskim in Štajerskim izdelovali najbolj množinsko konec prejšnjega in v prvih desetletjih našega stoletja.

Prva desetletja našega stoletja so tudi že doba opuščanja zibelke, kjer na prehodu v drugo polovico 20. stoletja ta skoraj docela izgine iz naših kmečkih hiš na podstrešje in jo najde etnograf tam le kot še razmeroma dobro ohranjeno pričo preteklosti. To poudarjam zato, ker je zanimiva ugotovitev, da so kmetje ohranjanju zibelk posvetili večjo pozornost kot ostalemu pohištvu, ker jih spominja otroških let. Po drugi strani pa se zibelka ohrani zaradi svojega praktičnega namena tudi še ob modernem pohištvu, ki ji šele z nastopom otroške pletene košarice-posteljice nudi primerno nadomestilo.

Po obliki in stopnji okrašenosti delimo zibelke v neposlikane in v poslikane, kot jih bomo v naslednjem pregledno obdelali.

Neposlikane zibelke

Neposlikane zibelke (sl. I/5) se po načinu izdelave, konstrukciji, obliki in materialu skorajda ne razlikujejo od poslikanih. To so v vsakem primeru mizarsko izdelane zibelke, zbite z lesenimi klini, kjer so tudi štirje robniki, v katere sta ujeti končnici in stranici ter celo nihalni ploskvi, skromno oblikovani, rezani ali struženi. Mizar uporablja mehak smrekov les, robnike ali stebričke pa naredi iz trdega, navadno javorovega lesa. Edini lepotni poudarek dajeta zibelki rezani končnici in deloma stranici. Od enostavnega polkrožnega ali trirobnega oblikovanja končnice je mizar prešel k pravcatemu igračkanju z obrezovanjem na obeh končnicah, ki sta zdaj skoraj nagubano drobno in okroglo, zdaj srčasto in sedlasto obrezani (sl. 3, 4 na str. 21). Manjše dekorativne pozornosti sta deležni obe stranici, ki sta navadno ravni ali pa tudi, predvsem na obeh koncih, trirobno ali večrobno oblikovani. Podolgovata ali srčasta odprtina v končnicah pa rabi za lažji prijem. Posebnost enako izdelanih cerkljanskih in bohinjskih zibelk je obroč, ki je polkrožno pritrjen na stranici zibelke v zgornji polovici, na-

⁴⁶ J. Csaplovics, Croaten und Wenden in Ungarn, Pressburg 1829, str. 60 ss.

⁴⁷ V. Bellosics, Die Wenden in Zalaer und Eisenburger Comitatz, Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild, Wien 1896, IV, str. 202.

menjen obešanju pregrinjalca proti svetlobi in muham ter je po navadi premičen (sl. 4 na str. 00). Šest do devetnajst luknjic je izvrtanih v spodnji deski za odtekanje urina in dovajanje zraka ter trije do štirje gumbi za prevezovanje traku tik pod robom stranic. Povprečne mere zibk so naslednje: dolžina stranice 83 do 110 cm, višina 25 do 35 cm. Širina končnice je 44 do 50 cm in višina 33 do 56 cm, širina kotača okoli 49 cm. Primorske in štajerske so nekoliko manjše.

Večji del teh zibelk je mizar kar sam prebarval navadno s temnejšo ali srednjerrjavo barvo. Edino na Dolenjskem, v okolici Žužemberka, so jih barvali rdeče. Če pokličemo na pomoč ljudsko psihologijo barv, ima v tem primeru rdeča verjetno pomen apotropejske barve. Ponekod je mizar enako, samo z nekoliko temnejšo barvo naslikal na končnici zibelke v štirikotno rombasto polje vibaste okraske, kar lepo vidimo na panjski končnici Kmet ziblje Francoza.⁴⁸ Mizarji v Trenti so na zibelke vrezovali le pentagram ali pa inicialki imen IHS in MRA (sl. 3 na str. 21).

Neposlikana zibel je pogosto upodobljena na votivnih podobah. Seveda pa je njih izvor problematičen in tudi slikarjevi vzorci so pogosto vzeti iz nedomačega okolja. Po noši sodeč, v katero je oblečena mati bolnega deteta v zibelki, bi tudi votivno podobo iz leta 1811 iz zbirke Etnografskega muzeja v Ljubljani prisodili našim krajem. Upodobljena zibelka je preprosto oblikovana, rjavo barvana, s skromnimi okraski. Tudi obe zibelki, navedeni v svobodniškem inventarju Luke Juraja iz Lokarij pri Vodicaх iz leta 1721, bomo uvrstili med neposlikane, enako ono iz trdega lesa na spisku zapuščinskega inventarja Antona Jakliča iz Šmartna pri Litiji iz leta 1768.⁴⁹

Neposlikana zibelka se je v nekaterih krajih oblikovno nadalje razvila. Na prvem mestu naj omenimo zibelke s Štajerskega in Koroškega, ki so po obliki še popolnoma podobne prej omenjenim, samo da imajo navadno na stranicah ali pa na končnicah,⁵⁰ vložene stružene paličice. Podobne zibke z *galtrci* poznajo tudi v Beli krajini. Na kotač so nekoliko poševno pritrjene noge vdlane v čelnico. Sprednja in zadnja stran nimata galtrc, pač pa obe stranski. Med stransko desko in zgornjo polkrožno zaobljeno letvo so vdeleni okrogli klinčki, v presledkih 8 do 10 cm. Zibke so zvečine dolge 1 m, visoke pa 65 do 70 cm, iz smrekovega lesa in pobarvane z rjavo oljnato barvo, brez kakršnihkoli okraskov.

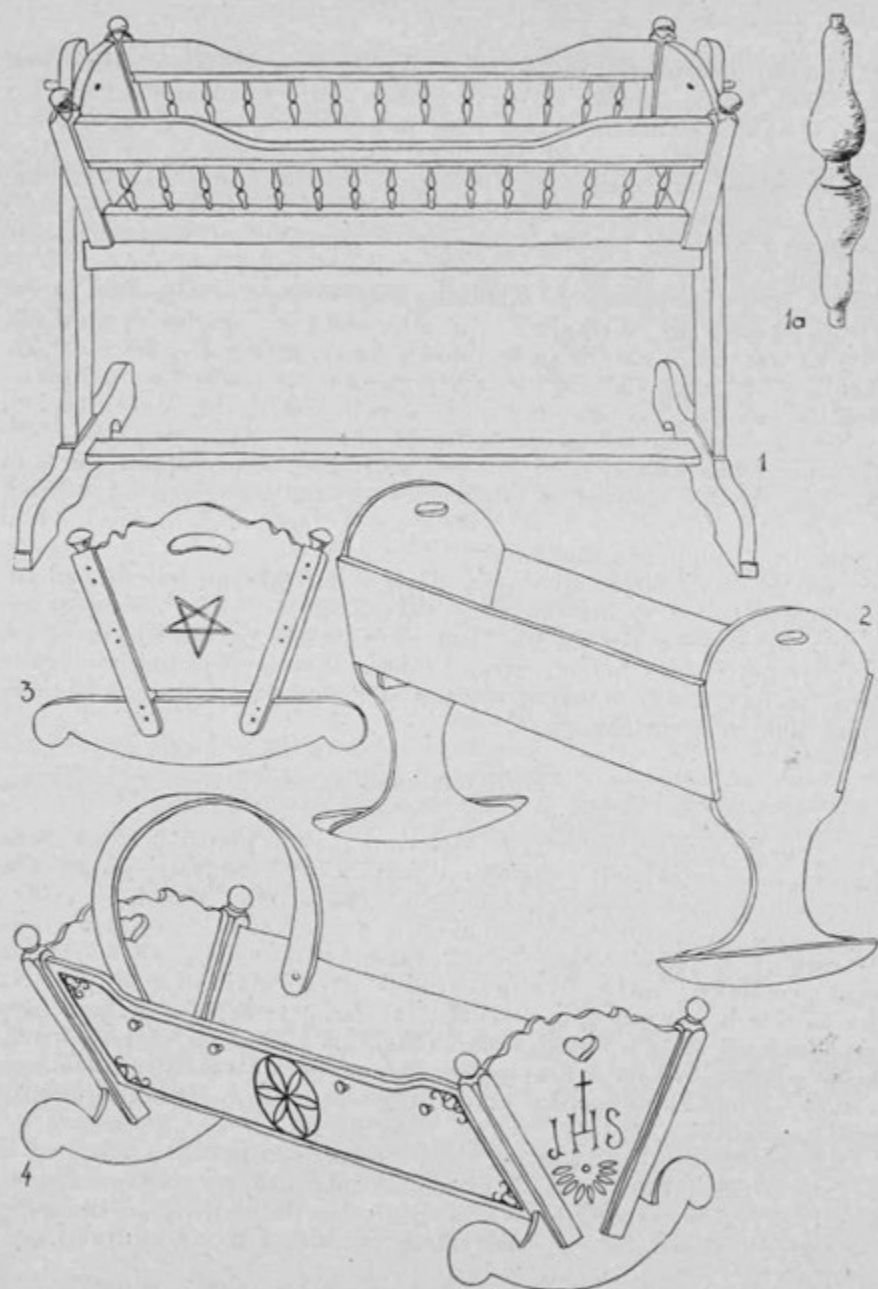
Zibke z galtrci sta v Metliki ob sejnih prodajala mizarja Matevž Gabrovšek in Jure Hočevar. Izdelovali so jih še metliški mizarji Leopold Horvat, Oton Kopinič in drugi.

Majhen oblikoven razvoj v višino, če moremo tako reči, doživi zibelka v skrajnem severozahodnem delu Slovenije, v Robediščih na Primorskem. Izdelovalec jo je močno vzdignil od tal s tem, da je po-

⁴⁸ Iz zbirke EM v Ljubljani, inv. št. 286.

⁴⁹ Glej opombo pod 13.

⁵⁰ Arhiv študentske ekipe za Slovensko Koroško, inv. št. 365.

Neposlikane zibelke: Sl. 1. Zibelka na nihalnih stojalih (Mengeš); 2- končnica s pentagramom (Trenta); 3. zibelka s podaljšanimi kotačema (Robedišča nad Breginjem); 4. zibelka z obročem (Cerkljansko)

Risba: Sibila Nekrep

daljšal oziroma povišal oba kotača, tako da sega zibelka v višino tudi do 84 cm. Korito zibelke pa se še vedno ziblje obenem s kotači. Pri teh zibelkah pa tudi že izgine vsak smisel za okras in se nam predstavijo kot dosleden, iz desk zbit mizarski izdelek (sl. 3 na str. 21).

Formalno povezanost z belokranjsko zibelko z galtrci in z robe-diško s podaljšanima kotačema kaže zibelka na nihalnih stojalih, ki pa nastopa izrazito posamično in jo zato ne moremo krajevno opredeliti. Zibelkino korito, ki ima ponekod v obe stranici vdlane stružene palice, *šprúnceljne*, stoji na nihalnih podstavkih, ki sta izgubila že vso zvezo s kotači pri zibelkah. Korito niha sedaj že popolnoma na drugi osnovi, s pomočjo nihalnega stojalnega križa, kjer sta se kotača spremenila v raven podstavek, in sta povezana med seboj z vodoravno preklado spodaj, navpično stojalo pa je pritrjeno zgoraj samo z majhno palico tik pod robom končnice, tako da se na tej osi ziblje samo zibelkino korito ne pa vsa zibel kot je običaj pri vseh opisanih zibelkah (sl. 1 na str. 21). Zamisel te zibelke je verjetno prinesena od drugod, iz Nemčije, kjer so se naši delavci na sezonskem delu prav lahko seznanili s podobnimi zibelkami.⁵¹

Ko so otroci odraščali so jim zlasti v Beli krajini naredili zibkoposteljico. Dolge so bile navadno 105 cm, široke 45 in visoke 41 cm. Širina kotačev se poveča na 75 cm. Kotača sta po navadi hrastova, ogrodje pa iz bukovine, obe stranski deski in dno pa je smrekovo. Vse štiri stranice imajo običajno vložene med desko in gornjo letvo rezljane bukove stebričke.

Poslikane zibelke

Nekako v drugi polovici 18. stoletja so začeli pohištvo iz mehkega lesa pleskati in zaljšati z raznimi okraski.⁵² Polihromija se je najvišje razvijala na našem kmečkem pohištvu v 19. stoletju.⁵³ O tem nam priča datirano in nedatirano pohištvo obenem z zibelkami, ki izvirajo vse iz 19. stoletja. Edino zibelke iz Bele krajine, ki jih deloma tudi uvrščamo med poslikane, sodijo v kasnejši čas, v prvo polovico 20. stoletja, in jih zato tudi posebej obravnavamo. Intarzija, ki se je ob tistem času predvsem na zahodu dokaj močno dotaknila skrinj in ostalega kmečkega pohištva, je šla skoraj popolnoma mimo zibelk. Edini primerek v EM,⁵⁴ z baročno angelsko glavo, izdelano v masi, pa bomo uvrstili med meščansko.

Zibelke z Gorenjskega. Poslikana zibel, kot si jo pod to oznako predstavljamo več ali manj določno, je doma na Gorenjskem z najmočnejšimi središči okoli Škofje Loke, Rateč in Kranjske gore, od koder tudi izhaja večji del zibelk iz zbirk EM v Ljubljani, kra-

⁵¹ Wörterbuch der deutschen Volkskunde, Stuttgart 1955, str. 887.

⁵² Albert Sič, Narodni okraski na orodju in pohištvu I, 1925, str. 2.

⁵³ Dr. F. Kos, Slovenska kmeška skrinja, Etnolog XIV, 1942, str. 65.

⁵⁴ Zibelka iz Mekinj, inv. št. 2703.

jeveno opredeljenih in domnevanih. Manjša, toda le posamezna prizadevanja poslikovanja z barvo se pojavijo tudi na posameznih primerkih iz Brd in na Cerkljanskem, vendar teh ne obravnavamo, ker niso splošna.

Prve zapise o izdelovalcih in poslikovalcih zibelk na Gorenjskem dobimo pri Siču, kjer omenja, da je bilo največ poslikanega pohištva napravljenega na Gorenjskem v Lipici pri Škofji Loki, kjer ga je slikala Zihlerova vulgo Štefanova rodbina, v Poljanah nad Škofjo Loko so ga slikali Šubici, v Polhovem Gradcu pa Riharji.⁵⁵ V Selški dolini pa je poslikoval zibelke, ki jih je prinašal star mizarski samouk, ljudski umetnik Tone Klemenčič-Plandar (1844—1927).⁵⁷ Na Cerkljanskem je izdeloval v začetku našega stoletja zibelke s skromno slikarijo mizar Kazinc. Umrl je leta 1905, z njim pa je zamrlo tudi poslikovanje zibk.

Medtem ko lahko določimo pri poslikanih skrinjah vsaj do neke mere manjši likovni razvoj, se nam to pri zibelkah skorajda ne posreči. Ljudje, ki so poslikovali zibelke na začetku ali na koncu stoletja, so uporabljali šablone; o tem ni dvoma. Kolikor pa so delali brez njih, so se držali šablonskega načina poslikovanja, standardne razporeditve ornamenta, barv in motivov. Kljub temu pa med razmeroma precej številnimi primerki nismo mogli določiti zibelk, ki naj bi jih bila izdelala ista roka. Nasprotno je med vsemi zibelkami neka podobnost, ki ponovno govori za posnemanje in šablono. Za vse poslikane zibelke je z redkimi izjemami značilno izdatno obrezovanje končnic, manj stranic in popolna oblikovna ustaljenost. Medtem ko se neposlikana zibelka, kot smo lahko opazili v predhodnih izvajanjih, tudi oblikovno razvija, se poslikana ne razvije v nobenem primeru. Ostane verna podoba meščanske baročne zibke in kot taka tudi izgine. Edina posebnost so plastično pribiti okviri na stranicah, ki jih tako razdele na več nepravilnih, toda simetričnih polj, kar je brez večjega lepotnega učinka (sl. I/2).

Pred poslikovanjem se je slikar omejil predvsem na okraševanje obeh končnic, sprednje in zadnje ter je obema skušal dati tudi neko motivno vsebino, medtem ko sta obe stranici vedno le okrasno pojmovani. Vendar poslikovanje le-teh ni vedno pravilo.

Tudi pri zibelkah se kompozicija ornamenta v vsakem primeru podreja ploški, ki ji je na razpolago.⁵⁷ Glede likovnega ali ornamentalnega razvoja se je pokazalo, da ga ni.

Glede na motiviko in ornamentiko, ki jo zibelke predočujejo, bi ločili naslednje skupine: najpogostnejše kombinacije so božjepotna Marija (Marija z Jezusom) in mora (sl. I/1, 2), dalje inicialki imena MRA in IHS, redkeje nastopata skupaj na isti zibelki rozeta z môro ali IHS.

⁵⁵ Albert Sič, o. c., str. 2.

⁵⁶ Andrej Pavlovec, Ljudski umetnik Tone Klemenčič-Plandar, Loški razgledi V, 1958, str. 151.

⁵⁷ Ista ugotovitev za skrinje v delu F. Kosa, o. c., na str. 64.

Sveta družina in môra sta upodobljeni enkrat, prav tako Jezušček in IHS⁵⁸. Letnica, naslikana na sprednji končnici, pa je skoraj običajna. V zbirkah EM je najstarejša letnica na zibelki 1817 z inv. št. 10611, najmlajša pa 1890.

Poleg omenjenih figuralnih motivov so na zibelkah naslikani le še izključno rastlinski, posamezno, v šopkih ali v bordurah (sl. I/1, 2). Vsi upodobljeni motivi pa so, čeprav povzeti po naravi, močno predelani in stilizirani. Zato je razumljivo, da najpogosteje, kar se dogaja v ljudski umetnosti nasploh, cvetlic oziroma njihovega porekla ne moremo natančno opredeliti, in jih zato le bolj splošno poimenujemo. Najobičajnejši okras so šopki vrtnic, marjetic, nageljčkov in tulipanov na sprednji stranici, po eden na vsaki strani božjepotne Marije in svete družine. Podoben šopek, vejica z listi ali cvetovi, je tudi večkrat na kotaču. Inicialki MRA, IHS in pentagram so navadno obdani s krogom, okoli katerega je venec iz rož ali listov. Stranice navadno niso okrašene ali pa so šopki cvetlic in listov naslikani v eni ali treh bordurah ali posameznih šopkih.

Od predmetov je upodobljena edinole vaza, navadno na sprednji končnici ali na kotaču, s šopkom vred.

Na osnovi datiranega gradiva lahko ugotovimo, da se motiv poslikovanja z romarsko Marijo upodablja največ od srede 19. stoletja naprej, kjer je ta upodobljena skoraj kot pravilo na vseh zibelkah iz druge polovice 19. stoletja. Za prvo polovico prejšnjega stoletja pa so značilni pentagram ter inicialki IHS in MRA. Inicialke, romarska Marija in pentagram imajo v vsakem primeru zaščitni pomen.

Glede kolorita moremo ugotoviti, da tudi slikarje zibelk odlikuje enako kot poslikovalce skrinj živahna barvna skala. Slikarji so uporabljali oljnate barve, najpogosteje modro, zeleno, rdečo, rumeno, rjavo in belo v svetlejših in temnejših odtenkih. Medtem ko so barve iz prve polovice 19. stoletja temnejše in bolj umazane, pa so barvni toni iz druge polovice svetli in čisti, kar gre vsaj deloma na račun patine.

Zibelke v Belikrajini. Kot smo že omenili, se je zibelka pojavila v Beli krajini precej pozno, okoli leta 1900, ko je vsaj deloma izpodrinila nečke. Belokranjske poslikane zibelke se po obliki nekoliko razlikujejo od opisanega tipa zibelke. Značilna zanje je oblika končnice s svojo sedlasto strešno formo, ki kaže na vplive z onstran Kolpe.

Do druge svetovne vojne so bile razširjene po Beli krajini predvsem tako imenovane kočevske zibke na pipce, ki sta jih zadnja leta pred vojno izdelovala Franc Mazelle in Franc Lužar iz Rajhenava oziroma Koprivnika. Zibka na pipce se je imenovala zato, ker je imela vse štiri ročice stružene v obliki otroškega noža-pipca (sl. I/4).

V Belokranjskem muzeju sta dve taki kočevski zibki na pipce (inv. št. 44 in 573). Dolžina zibk je 80 cm, širina 35, višina 30 in dolžina kotača 43 cm. Pipci na obeh zibkah so dolgi po 20 cm. Obe zibki sta iz

⁵⁸ Iz zbirk EM, s. n.

bukovega lesa. V dno prve zibke so izvrtane tri, v dno druge pa 6 lukenj. Prav tako so izvrtane luknje (po dve na vsaki strani) tudi ob gornjih robovih stranic, da so skozi potegnili trak, da ni otrok zlezel ali padel iz zibelke.

Kočevske zibelke so preprosto okrašene, predvsem z geometričnimi liki in linijami (trikotniki, romboidi, valovnice, črte), rastlinski ornamenti (venčki) ter predmetni liki (srce). Vsi okraski so izdelani ročno, precej šablonsko in navadno samo v dveh barvah: rdeči in zeleni oljnati.

Ljudsko izročilo pravi, da so se zibelke, namenjene deklicam ali dečkom, ločile že na zunaj, po ornamentu na kotaču. Zibke z dvema venčkoma so bile za deklice, na dva *cofka* pa za fantičke.⁵⁹

Po vzoru kočevskih zibk so izdelovali zibelke tudi domači mizarji ali kmečki mizarški samouki,⁶⁰ prav tako okrašene z geometričnimi in rastlinskimi stiliziranimi ornamentami v rdeči in temnozeleni oljnati barvi.

Na osnovi gornjega je mogoče ugotoviti, da so belokranjske zibelke le skromen odsev gorenjskih poslikanih zibelk in so brez vsake povezanosti z obilno in pestro slikarjijo ter ostajajo na stopnji neposvojenega importa (Kočevski Nemci, od tod: kočevske zibelke) ali pa posnemanja in medsebojnega ornamentalnega vpliva s Hrvaško.

Mesto zibke v hiši, oprema in način prenašanja. Iz zapiskov moremo ugotoviti, da je mesto zibke po raznih pokrajinah razmeroma precej različno, vsekakor pa ima po drugi strani postavitev povsod isti cilj; biti čim bliže pri roki materi na zavarovanem in toplim mestu. Gorenjci imajo svoje zibelke v hiši pri postelji ali pozimi pri peči, v okolici Kranjske gore pa na posebni klopi za to, *zibávanca* ali *prunka* imenovani. Štajerci in Prekmurci jo postavijo ponoči na klop pri peči, sicer pa stoji v hiši ali v kuhinji. Dolenjci so postavljali zibelke na tla ob postelji v kamri. Podnevi so na Vipavskem postavili zibelko pod posteljo, če ni bilo otroka v njej, pozimi pa je stala ob ognjišču. Na Cerkljanskem so jo imeli na tleh v hiši pri peči, v Brdih pa na tleh pri ognjišču. V Brkinih je stala podnevi na klopci na ognjišču, ponoči pa na posebni široki klopi ali na skrinji v kamri.

Nekajkrat omenja njeno postavitev bolj na splošno tudi ljudska pesem. Tako stoji v koroški pesmi zibka na *sred jipse*,⁶¹ v primorski pa v *kambri*.⁶²

⁵⁹ V dobi Avstrije so take zibke veljale 1 goldinar, v prejšnji Jugoslaviji pa so jih prodajali po 30 do 35 dinarjev. Te zibke so sprva kupovali v Metliki tudi Belokranjci, zadnje desetletje pred drugo svetovno vojno pa skoraj izključno Hrvatice z onstran Kolpe.

⁶⁰ Tako zibko je naredil Jože Pešelj iz Jelenje vasi pri Starem trgu leta 1923 in jo tudi poslikal. Zibka je iz bukovega lesa in ima za pretikanje traku luknjice.

⁶¹ K. Strekelj, o. c., št. 523.

⁶² Idem, št. 2312.

Hiše z večjim številom otrok so imele 2 do 4 zibelke, ko so otroci odrasli, pa so jih zanesli na podstrešje.

Kar vsa poročila so si edina v tem, da so v zibelko dali na dno slamo ali ličkanje, čez pa kakšne cunjje. Otroka so pokrili z odejico in prevezali s trakom, ki so ga pritrdili na lesene gumbje ob robu stranic.

Tako kot nekdanj v nečkah so pozneje tudi v zibelkah nosili otroke h krstu. Po Gorenjskem, kot omenja Boris Orel, so nosili novorojenca h krstu v majhni, lepo pisani krstni zibelki, ki je bila skupna last vseh vaščanov. Tako skupno zibko, do katere je imela pravico vsaka hiša v vasi, so še pred nedavnim poznali Bohinjci (Stara Fužina).⁶³

Prav tako ima že tudi Hacquet v omenjeni knjigi naslikano ženo, ki nese zibelko na glavi.⁶⁴

Tudi štajerska varianta pesmi Po ravnem polju Marija gre,⁶⁵ omenja v pesmi, da nese na glavi ziboko.

Da so pri večjih razdaljah pritrdili zibko tudi na tovorno živinče, poje pesem iz Poljan od Kolpe, kot sledi:⁶⁶

na vrancu je sedelce,
na sedelci zibelka,
u zibeli detece,
na detetu srebrn pas.

Zavarovanje otroka v zibelki. Vera, da so otroci izpostavljeni nekaterim boleznim, ki jih povzročajo zli duhovi ali hudoben človek, je bila nekdanj med našim ljudstvom zelo razširjena in je ponekod še danes, čeprav ne tako očitno. Zato so skušali otroka v zibki zavarovati z različnimi znamenji, rastlinskimi sredstvi in predmeti, ki so jih risali ali polagali v zibelko.

Po verovanju ljudi je môra mučila otroke kar po vsej Sloveniji, kolikor sem mogla dognati z lastnimi raziskovanji. Ta je »hodila sesat« ali »peštat« že prav majhne ali pa tudi nekoliko večje otroke. Splošno znano obrambno sredstvo proti môri je bil pentagram ali peterokraka zvezda, ki jo je navadno že slikar narisal na sprednjo ali zadnjo končnico. Na neposlikane zibke so domačini narisali môro s kredo. To znamenje v raznih krajih različno poimenujejo, in s tem tudi bolezen. Najbolj razširjen izraz je *môra*, na Kobarškem, v Trenti in na Cerkljanskem ji pravijo *trantomora*, *trutamora*, *kračja* ali *sračja noga*, v Beli krajini *norina taca*, v Bohinju pa *morna* ali *morska taca*.

Na Cerkljanskem so dajali otrokom v zibel grah, če jih je môra sesala, navadno liho število, pet ali sedem. Z istim namenom so pretikali otroke čez obroč. Morda je temu rabil obroč, ki ga imajo vse cerkljanske zibelke, čeprav seveda ne smemo prezreti praktičnega na-

⁶³ Boris Orel, o. c., str. 270–271.

⁶⁴ Glej opombo pod št. 42.

⁶⁵ K. Strekelj, o. c., št. 4854.

⁶⁶ Idem, št. 1716.

mena, ki ga je imel, to je za obešanje pregrinjala proti svetlobi in muham. Ponekod dajejo v zibel rogoviličasto korenino.⁶⁷

Od predmetov uporabljajo na Cerkljanskem odprte škarje proti môri, ki jih denejo pod blazinico, da se môra prestriže ali nanje obesi. Na Gorenjskem (Dovje, Mojstrana) devljejo matere v zibel na dno majhne ploščate kamenčke, ki morajo biti preluknjani, da s tem obvarujejo dojenčke môre in drugih zlih duhov. Na Koroškem preganjajo môro tudi tako, da nastavijo pod zglavje ogledalo.⁶⁸

Na Kobanskem dajejo še danes v nečke ali zibke česen pod otrokovo zglavje, da ga obvarujejo pred vsemi slabimi duhovi.

Pred nespečnostjo pa zavarujejo na Kobariškem otroka z luninim perjem, ki ga prav tako polože v zibko.

Zaključek

Kot smo omenili že na začetku, priprave za ležanje in prenašanje otrok do danes niso bile obdelane. Zaradi pomanjkanja gradiva in zapiskov smo se morali tu omejiti le bolj na pregled kot na sistematično obdelavo. Vsekakor bomo zaključili: za ležanje in prenašanje otrok so prvotno po vsej Sloveniji uporabljali kadunje-nečke, kot so se nam še najdalj ohranile na Štajerskem, v Prekmurju in v Beli krajini. Konec 18. stoletja začne nadomeščati otroško korito zibelka in ga v 19. stoletju na Gorenjskem in deloma na Dolenjskem popolnoma izpodrine. V drugi polovici 19. stoletja zaidejo zibelke tudi na Štajersko in v Prekmurje ter konec stoletja v Belo krajino. Prva desetletja našega stoletja pa začne zibelko nadomeščati otroški voziček, domač ali kupljen izdelek.

Oblikovno se je zibelka razvila iz nečk, katerim je bila dodana nihalna ploskev. To preprosto obliko zibelke pa je »poplemenitila« meščanska zibelka, katere forme pa naš kmet ni slepo prevzel, ampak jo je primerno posvojil in ji dal s svojo slikarijo na krasilnih zibelkah pečat lastnega umetniškega čustvovanja.

⁶⁷ Boris Orel, o. c., str. 268.

⁶⁸ Idem, str. 268.

Summary

THE CRADLE IN SLOVENIA

The study of cradles and appliances for the children's lying in and their being carried around was not taken into great consideration with us although this had been a noteworthy item of rustic furniture a short while ago. At any rate, however, the cradle in Slovenia is now being particularly talked over not only as an item of furniture inventory, but also as an ever so frequently appearing symbol for birth announcement in the former social life. Because of want of material from some provinces, we restricted ourselves to a short amount rather than to a systematical treatment or discussion while feeling conscious of the urgent necessity to research yet many a province for giving detailed descriptions and local definitions as to the spreading of single forms.

The fundamental subject of this article are cradles and children's mould-hutches from the Ethnographical Museum at Ljubljana, from the Provincial Museum at Maribor, and from the White Carniolian Museum at Metlika. Moreover, data and illustrated material from field researchings undertaken by Ethnographical Museum, further archives of probate, registers and archives, inasmuch they have been published, and remarks in national songs as well as partly illustrated material, taken from native images and bee-hive endboards.

Thus, we stated that mould-hutches were formerly used all over the country of Slovenia for children to be lying in and to be carried around, especially on occasion of baptism, namely such ones as people can see in good state of repair in the South-East of Slovenia. Towards the end of the 18-century, the cradle is substituting the children's mould-hutch, completely ousted in West Slovenia and partly in Dolenjska (Low Carniola) in the 19-century. In the second half-century, the cradle is finding its way also to Styria and to Prekmurje (East Slovenia). In the first decades of our century, the cradle gives way to the perambulator or pram, a domestic or bought article of production.

As to its shape, the cradle is nothing but an improved and completed form of the hutches to which a rocking-board was added. This primitive form of cradle, however, was ennobled and refined by the civil-like cradle, the form of which was not blindly taken over or accepted by our peasant or countryman, but he took possession of it and, by means of his paintings in an alpine room on decorative cradles, he set the seal of his own artistic feelings to it.